

Боднар А. М.
кандидат історичних наук, асистент
кафедри теоретико-правових і соціально-гуманітарних дисциплін
Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський

Боднар М. М.
студент IV курсу Фахового коледжу
економіки, права та інформаційних технологій
м. Кам'янець-Подільський

Нестор-Василь Гаморак – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1931 рр.)



Нестор-Василь Гаморак уродженець села Стрільче тодішнього Городенського повіту 9 березня 1892 року. Навчався в Коломийській міській школі, потім закінчив Коломийську гімназію і поступив на природничий відділ філософських студій Віденського університету. Ще в Коломийській гімназії Нестор захопився природничими науками, в тринадцять років став членом німецького натуралістичного товариства «Космос», з шостого й до останнього класу був головою гімназійного природничого гуртка.

З автобіографії Нестора дізнаємось, що з другого року студій у Відні він почав звертати головну увагу на ботаніку і почав працювати в Рослинно-фізіологічному інституті професора Моліша, а пізніше в Ботанічному інституті професора Веттштейна. У 1912 році виїхав до гідробіологічної станції доктора Купельвізера до Люнца, в Долішній Австрії, де познайомився з методикою і технікою планктонової праці, і спеціально працював над кремністками

Люнецького озера. Того ж самого року восени поїхав до Трієста, де працював на зоологічній станції, яка має також ботанічний відділ.

У 1913 році почав впроваджувати свої студії над морськими водоростями. Після закінченні загальних університетських курсів та початкових практичних вправ – приступив у 1913 році, восени, до наукової праці в Рослинно-фізіологічному інституті професора Моліша. Головними результатами його праць являються: “розвідка” надрукована в 1915 році в “Записках” Віденської Академії наук, “Нові дослідження над мікрохімією і розвитком елайопластів” і “Причини до фізіології продигового апарату в зв’язку з новими мікрохімічними даними”.

Наполегливими дослідницькими заняттями завершує він докторат, складений із відзнакою в грудні 1915 року у Віденському університеті. Наступного року молодий учений у «Збірнику математично-природописної лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові» публікує свою першу працю, написану рідною мовою, – «Деякі мікрохімічні прикмети продигового апарату у рослин».

Воєнні події, спричинені Першою світовою війною, змушують перенести деякі українські освітні заклади з Галичини в інші країни. Саме в них розпочинає свою педагогічну діяльність Нестор Теодорович Гаморак – в українській гімназії у Відні, а потім – в українській початковій гімназії в Кірхберзі (Долішня Австрія). Проте тривала ця робота недовго, бо вже в листопаді 1916 року він був мобілізований до Австро-Угорської армії, де спочатку служив рядовим, а потім – поручником.

Розвал Австро-Угорської імперії восени 1918 року застав Нестора Гаморака в запасному полку, розквартированому в Станіславі, де він служив разом зі своїм дядьком – сотником Іваном Стрийським. Як і тисячі патріотично налаштованих молодих галичан, Нестор став активним учасником подій Листопадового зриву, коли українці в Галичині взяли владу в свої руки й почали

створювати власну державу – Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). Невдовзі його запросили до Національного уряду. Доктора права І. Стрийського призначили повітовим Державним комісаром – управителем Коломийського староства.

Відразу почали формуватися Державні секретаріати правління республікою. Один із них – Секретаріат військових справ — було доручено очолити полковнику Дмитру Вітовському, який і створив апарат. Одним зі своїх заступників (тоді їх називали референтами) Д. Вітовський призначив свого товариша, добре знайомого по бойових діях, – поручника Нестора Гаморака, який спочатку працював референтом із преси, а згодом очолив Агенцію із преси.

Під натиском польських сил, які значно переважали, Українська Галицька армія та всі державні інституції змушені були залишити Львів і переїхати до Станіслава. Коли до бойових дій долучилася ще й армія генерала Юзефа Галлера, почався відступ українських військ за Збруч. Весь державний апарат уряду ЗУНР опинився в Кам'янці-Подільському. Так бурхливі історичні події визначили подальшу долю Нестора Гаморака, пов'язавши її з давнім українським містом над Смотричем – столицею Поділля. Після майже трирічної вимушеної перерви Нестор повернувся до наукової та педагогічної роботи. Тоді в місті вже діяв університет (зокрема, історико-філологічний, фізико-математичний, сільськогосподарський, правничий і богословський факультети), відкритий у жовтні 1918 року завдяки активній допомозі визначного вченого і державного діяча Івана Огієнка.

Кам'янець-Подільський державний університет став другим після заснованого восени 1918 року Українського народного (згодом – державного) університету в Києві. Іван Огієнко, перший ректор Кам'янець-Подільського університету, запросив до себе багатьох відомих учених і молодих здібних фахівців для педагогічної та наукової роботи. Тоді лише в цих двох університетах

викладання здійснювалося українською мовою. У всіх інших – російською. Тож молодого перспективного вченого, докторанта Віденського університету, для якого українська мова була рідною й органічною у викладанні, в науці, радо прийняли в коло викладачів Кам'янець-Подільського університету. 2 серпня 1919 року Нестор Гаморак обійняв посаду приват-доцента з фізіології рослин на фізико-математичному факультеті. Та викладати йому довелося не лише фізіологію, а й інші ботанічні дисципліни. На основі прочитаних курсів у 1920 році він видав два підручники: «Анатомія рослин» і «Короткий курс морфології цвітових рослин», а от підручник із систематики рослин так і лишився в рукописі. Перед приходом радянської влади Нестор Гаморак, на відміну від своїх колег, не подався в еміграцію, хоча пізніше, напевно, гірко шкодував, бо поплатився за це життям.

Після здійсненої на початку 1921 року реорганізації університету в Сільськогосподарський інститут та Інститут народної освіти (ІНО) викладав у обох вузах. У той час Нестор Теодорович був дещо наївним, ще не усвідомлював справжньої суті тієї системи, мріяв про те, що закінчить розпочаті у Відні наукові праці. З цією метою 11 червня 1921 року подав до Народного комісаріату освіти України заяву, прохаючи надати йому оплачуване відрядження терміном на один рік до Рослинно-фізіологічного інституту професора Моліша (м. Відень): «Крім продовження наукової праці, зобов'язуюся на протязі року злагодити університетський підручник анатомії і фізіології рослин, якого брак відчувається тепер так пекуче по всіх вищих школах України». Пишучи це в заяві, сподівався, що таким зобов'язанням здобуде прихильність до себе.

Але в наркоматі освіти мали на це свої плани і не підтримали молодого вченого, наклавши категоричну резолюцію: «Відмовити в зв'язку з крайньою необхідністю призначення доктора Гаморака проректором Інституту народної освіти по науковій частині».

Два роки він виконував обов'язки проректора та заступника декана фізико-математичного факультету, а в 1925 році був призначений професором і керівником кафедри ботаніки в Інституті технічних культур, що був заснований на базі Сільськогосподарського інституту. Одночасно працював як дійсний член Кам'янецької науково-дослідної кафедри.

У цей час одна за одною з'являються його наукові праці в «Записках Кам'янецького сільськогосподарського інституту»: «Нові дані до мікрохімії і фізіології продихового апарату у рослин» (1923), «Новий прилад для поміру транспірації рослин» (1926), «Спроби над фотоперіодизмом у рицини» (1928). У «Збірнику» НТШ – «Новий тип транспірографа» (1927), у «Віснику прикладної ботаніки» – «Люфа в Кам'янецькому ботанічному саду» (1930) у співавторстві з Ф.С. Панасюком; у «Журналі ботанічного циклу ВУАН» – «Потометричні поміри в природній обстановці» (1931). Державне видавництво України 1926 року видало його науково-популярну книжку «Світ бактерій». Низку статей ученого видрукувало у своєму журналі Німецьке ботанічне товариство, дійсним членом якого він був.

Великою заслугою Нестора Теодоровича Гаморака є заснування ним Ботанічного саду в Кам'янці-Подільському, який існує й понині. Розбудовувати його він почав у 1925 році на 5 га землі.

Фактичним відкриттям Ботанічного саду вважається 1930 рік. Згодом площу ботсаду збільшили до 27 га. Під керівництвом Нестора Гаморака тут провадилася різнопланова науково-дослідна робота (з проблем систематики, мікології, фізіології, екології, нових культур, технічних рослин, дендрології), підтримувалися зв'язки з іншими науковими установами: зокрема, здійснювався обмін насіннєвими каталогами із 157-ма зарубіжними ботанічними садами та 45-ма з СРСР.

22 квітня 1924 року Нестора Гаморака було прийнято в члени Українського ботанічного товариства, а в 1930 році його запросили на роботу в Київський університет (тоді – Київський інститут професійної освіти), де він керував кафедрою і очолював відділ фізіології рослин Інституту ботаніки ВУАН. В університеті вчений викладав курс фізіології рослин. Він прекрасно володів німецькою, французькою, польською і англійською мовами. Його глибокими знаннями захоплювалися викладачі, друзі по роботі, а особливо – студенти. Йому пророкували велике майбутнє.

Його зусиллям, зокрема, були зразково упоряджені і обладнані кабінети і лабораторії анатомії, фізіології та систематики рослин. Студенти, перейшовши у нього лабораторні вправи, вже діставали солідний ґрунт під свої теоретичні студії ботаніки.

У Кам'янець-Подільському Нестор Гаморак познайомився з Осипою Синенською, уродженкою Тернопілля, дочкою управителя сільської школи. Вони одружилися, в них народилася донька, яку назвали Дарією – на честь матері Нестора. Здавалося, все йде добре, доля Нестора Гаморака і його сім'ї склалася просто чудово.

Та, на жаль, зовсім інакше на все дивилися і сприймали тогочасні репресивні органи: вчений походить із сім'ї священика, галичанин-націоналіст, свідомий український інтелігент, перебував у «буржуазному уряді», навчався і друкувався за кордоном, їздив туди у відрядження, листувався із закордонними інституціями, жив і працював у прикордонному місті – Кам'янці-Подільському. 29 грудня 1932 року Нестора Гаморака заарештували, майже рік мордували. 1 жовтня 1933 року над ним відбувся суд у м. Харкові. Його засудили до п'яти років заслання. Відразу ж почалося суцільне паплюження його наукової й організаційної роботи. Усі важливі наукові праці вченого – так потрібні

працівникам народного господарства, суспільству, вченим, насамперед фізіологам рослин, а також інші публікації були заборонені.

Дружина Осипа Гаморак із дочкою Дарією поїхали в Сибір за чоловіком і батьком, маючи надію полегшити там його нележку долю. Вони об'їздили Сибір вздовж і впоперек, але Нестора так і не знайшли. Та й не могли знайти. Адже це було просто неможливо. З того горя так і осіли в Тюмені. Аж у 1990 році стало відомо, що Нестора Теодоровича Гаморака «за постановою Трійки УНКВС Омської області від 29.08.1937 року, на підставі ст. 58 – 10 (без зазначення частини) КК РРФСР, 01.09.1937 року було розстріляно». Де могила Нестора Гаморака, – вченого, непересічної, великої Людини – невідомо.

Перелік використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). - Ф.582. - Оп.2. – Спр. 172.
2. ДАХМО. - Ф.р.6. – Оп.1. – Спр. 121.
3. ДАХМО. - Ф.р. 6193. – оп. 12. – Спр. 19055.
4. Історично-презентаційне видання присвячене 100-річчю з дня заснування славного Подільського державного аграрно-технічного університету. Видавництво Миколи Серба. ТОВ «Видавничий центр «Логос Україна». 2019. с. 110-111.